

Юлія Олександрівна Конарівська
аспірант Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМАТИКА ПОЛЬСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТТЯ У РОБОТАХ Ю. ЗЕМСЬКОГО

У статті проаналізовано публікації Ю. Земського що стосуються польського визвольного руху 50-х – 60-х рр. XIX ст. В яких особливу увагу звернено на польсько-російсько-українські стосунки напередодні Січневого повстання.

Ключові слова: Ю. Земський, польський визвольний рух, повстання 1863 рр.

153 роки минуло з моменту вибуху польського повстання 1863 – 1864 рр. Проте українське питання у ньому і до сьогодні залишається відкритим. Українські історики все активніше досліджують сторінки забутої української історії, яка у попередні роки не могла конкурувати із всесоюзною. Одним із таких дослідників є доктор історичних наук, професор Земський Юрій Сергійович. Він автор понад 90 друкованих праць та двох навчальних посібників [1, с.116]. Одним із напрямків його досліджень є проблеми міжнаціональних стосунків в Україні XIX ст. З під його пера вийшло ряд праць що стосуються польського визвольного руху. На сьогодні є досить актуальним знати погляд українського дослідника на цю проблему.

У 2006 році автор видрукував роботу під назвою «Українсько-польське непорозуміння в ході повстання 1863 року». У ній розглядається українське питання на сторінках польських прокламацій, таких як «Золота грамота», «Польки», заява Центрального комітету та в інших прокламаціях-зверненнях які видавалися, аби залучити українське населення на сторону повстанців. Основною причиною несприйняття українським населенням цих закликів автор вважає відмову українцям у праві власного політичного самовизначення. Пихатість в шляхетській ієрархічній структурі, яка завжди існувала в повсякденному житті. А саме основне не відповідність тих закликів

до реальної дійсності. Автор досить влучно показав, як цією ситуацією вміло скористалася російська влада, яка створювала сільські варти для боротьби з повстанцями [2].

У іншій роботі автора, яка була надрукована у 2011 р. «Польські прокламації напередодні Січневого повстання 1863 р. у боротьбі за прихильність селян Правобережної України» декларується таж сама думка. Автор не додав нічого нового [3].

У 2009 році вийшла стаття Ю. Земського «Особливості генези польського націоналізму в Правобережній Україні середини XIX ст.». У роботі автор прослідкував трансформацію поглядів польської шляхти, яка відбулася протягом, 40-х – 50-х рр. щодо ролі об'єднаної усієї польської нації у боротьбі за відновлення власної держави. На основі робіт українських дослідників XIX – XX ст. провів детальний аналіз такого явища як балагульщина, яке набуло значного поширення на Правобережній Україні у 30-х роках XIX ст. Автор визначає балагульство із усіма його мінусами як рух демократичний, спрямований на зближення шляхти з селянами, на руйнацію нездоланих раніше бар'єрів поміж цими верствами [4, с. 45]. Розглянув польський романтичний напрямок в якому ідеалізувались українсько-польські відносини козацьких часів задля з'ясування причин краху Польщі. Окреслює протистояння російсько-польсько-українських проектів, кожна з яких бачила Правобережну Україну у своїй трансформації [4].

При дослідженні польського визвольного руху Ю. Земський звернув увагу на роль у ньому католицького духовенства. Свої міркування він висвітлив у роботі «Міфи та реальність щодо організуючої ролі римо-католицького духовенства Правобережної України в підготовці польського повстання 1863–1864 рр.», що була надрукована у 2010 р. Автор показав ту ситуацію в якій опинилося все польське суспільство після втрати держави та яку роль відігравала церква для нього в націотворенні. На основі джерел дослідник продемонстрував, що російські чиновники відводили

католицькому духовенству мало не головну роль у боротьбі за відновлення Польщі на початку 60-х років XIX ст. Проте Ю. Земський більш схиляється до думки польських істориків, яку він також декларує у роботі, і стверджує, що основну роль у цій боротьбі відігравала молодь, особливо студентство, а церква була опорою, яка носила безумовно польський характер [5].

У роботі «Складові польсько-шляхетських амбіцій в домаганнях Правобережної України напередодні повстання 1863 – 1864 рр.», що надрукована у 2010 р. розглядаються проблеми що стосуються шляхетського стану та намагання його в умовах пом'якшеної політики Олександра II заручитися підтримкою місцевого населення Правобережної України. Дослідник вказує на те, що хоч шляхта закликала до рівності та свобод у своїх прокламаціях, насправді ж її «шляхетська гідність» не давала зблизитись з народом. Консерватизм у своїй поведінці перекреслив усі ті намагання націоналізувати свідомість селянства у пропольських настроях [6].

Наступною роботою дослідника, що побачила світ у 2011 році є «Стратегія організації січневого повстання 1863 – 1864 рр. в Правобережній Україні та перешкоди в її реалізації». Тут автор розглянув чинники, що спричинили зміну поглядів польської шляхти щодо залучення місцевого населення Правобережної України до повстання. Вказує які перепони ставали на шляху поляків у реалізації їхніх ідей. Основною із яких була внутрішньо-польська боротьба яка привела до неефективності стратегії поляків під час Січневого повстання [7].

У цьому ж році була надрукована праця «Еволюція польсько-російських взаємин в Правобережній Україні в контексті націоналізації свідомості в Російській імперії середини XIX ст.». в якій автор на основі архівних документів показав причини непорозуміння між польським та російським народами на зламі 50-х – 60-х років XIX ст. яке призвело до національної неприязні, яка триває і до сьогодні. Автор висвітлив дії польського народу, що прагнув розширити свій визвольний рух, за допомогою маніфестацій, протестів, патріотичних акцій у костелах, носінням

жалобного одягу та ін., та протидію цьому рухові російського уряду. Останній вміло використав можливість боротися не силою, а протиставити польському народу російський, які до цього спільно боролися проти царської влади. Каменем спотикання між двома народами дослідник називає бажання поляків відновити Річ Посполиту в кордонах 1772 р. На його думку: «Побачивши» в боротьбі поляків імперські претензії на Українське Правобережжя, Білорусь та Литву, в росіян «відновився» імперський інстинкт самозбереження» [8, с. 123].

Досить ґрунтовно у роботі «Протистояння польської та російської політичних технологій в боротьбі за українське Правобережжя початку 60-х рр. XIX ст.» Ю. Земський проаналізував заходи російської влади проти поширення польського руху. Основним із яких була технологія націоналізації свідомості незаможного населення Західних губерній та протиставлення його польській шляхті, яка була основною рушійною силою польської боротьби. Така політика в основному втілювалася за допомогою освітніх закладів, через пресу та церкву. Автор наводить приклади з російської публіцистики в якій поляк поставав в найгірших іпостасях. «Таким чином, у російській громадській свідомості образ поляка – це образ зрадливої, лукавої людини, яка приховує злі умисли під виглядом ввічливості та привітності» [9, с. 565]. Дослідник показав двояку політику європейських країн у конфлікті, між поляками та російським урядом. Стверджує, що така політика сприяла польському націотворенні та українській націоналізації [9].

У своїх дослідженнях Юрій Сергійович розглянув і соціальне питання. У статті, що була опублікована у 2012 р. «Особливості соціальної структури польської спільноти Правобережної України напередодні Січневого повстання 1863 – 1864 рр.», зроблено аналіз відносин між заможною та дрібною польською шляхтою Правобережної України наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. З'ясовано, що Російська влада намагалася поглиблювати диференціацію шляхетства в Україні: надаючи польським магнатам широкі права, та всіляко провадила процес декласації зубожілої

шляхти. Така політика призвела до того що населення Правобережної України не об'єдналося для спільної боротьби під час повстання 1863 р. Ця справа так і залишилась проблемою малоземельної шляхти [10].

Отже, Ю. С. Земський провів значну роботу по дослідженню польських визвольних змагань середини XIX ст. на території Правобережної України. У своїх дослідженнях автор показав боротьбу польської шляхти та Російського уряду за українські землі, та яку роль у ній відіграло українське селянство.

Список використаних джерел та літератури

1. <http://www.logos.biz.ua/proj/hmelnyckyj/2-5-108.pdf>
2. Земський Ю. Українсько-польське непорозуміння в ході повстання 1863 року / Ю. Земський // Метафора спільного дому. Заславщина багатьох культур. Матеріали наук. конф. – Ізяслав – Острог, 2006. – С. 259 – 265.
3. Земський Ю. Польські прокламації напередодні Січневого повстання 1863 р. у боротьбі за прихильність селян Правобережної України / Ю. Земський // Пам'ятки. – 2011. – Т. 12. - С. 3 – 13.
4. Земський Ю. Особливості генези польського націоналізму в Правобережній Україні середини XIX ст. / Ю. Земський // Гуманітарний журнал. – 2009. – С. 41 – 57.
5. Земський Ю. Міфи та реальність щодо організуючої ролі римо-католицького духовенства Правобережної України в підготовці польського повстання 1863–1864 рр. / Ю. Земський // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 21. – К., 2010. – С. 149 – 161.
6. Земський Ю. Складові польсько-шляхетських амбіцій в домаганнях Правобережної України напередодні повстання 1863 – 1864 рр. / Ю. Земський // Гуманітарний журнал. – 2010. – С. 15 – 24.
7. Земський Ю. Стратегія організації Січневого повстання 1863-1864 рр. в Правобережній Україні та перешкоди в її реалізації / Ю. С. Земський // Історичний архів. – 2011. – Вип. 6. – С. 26 – 30.

8. Земський Ю. Еволюція польсько-російських взаємин в Правобережній Україні в контексті націоналізації свідомості в Російській імперії середини XIX ст. / Ю. Земський // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки. – 2011. – Вип. 17. – С. 116 – 126.
9. Земський Ю. Протистояння польської та російської політичних технологій в боротьбі за українське Правобережжя початку 60-х рр. XIX ст. / Ю. С. Земський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – 2011. – Вип. 4. – С. 561 – 572.
10. Земський Ю. Особливості соціальної структури польської спільноти Правобережної України напередодні Січневого повстання 1863-1864 рр. / Ю. Земський // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 13. – С. 39 – 42.